

КРАХЪТ НА АВСТРО-УНГАРИЯ, КОНФЛИКТИТЕ И ПОУКИТЕ ЗА СЪВРЕМЕННА ЕВРОПА

доктор Тихомир СТОЙЧЕВ,
Нов български университет

Tihomir STOYCHEV, PhD
New Bulgarian University

Резюме: Делила международно признание с останалите велики сили, стъпила с династични връзки в американския континент, но подценила управлението на различните конфликти, които се развиват във и извън нея, като засягат сигурността ѝ, накрая Австро-Унгария изчезва от политическата карта. Ако не извлече съвременни поуки от нейната история, съвременна Европа също рискува.

Ключови думи: крах, Австрия, Европа, конфликти, дезинтеграция.

Summary: After having shared international recognition with the other great powers, standing with dynastic ties in the American continent, but underestimating the management of the various conflicts that developed inside and outside, affecting its security, Austro-Hungary finally disappeared from the political map. If Europe does not draw lessons from its modern history, the Union also risks.

Keywords: collapse, Austria, Europe, conflicts, disintegration.

Като описва развитието на националния въпрос на Балканите, проф. К. Манчев изтъква, че той включва съвкупност от икономически, политически, териториални, културно-просветни и др. процеси и отношения, довели до формирането на държави, темповете и насоките на тяхното развитие до наши дни. Сред етапите от развитието на първо място поставя необходимостта от разрушаване на двете империи, делили си Балканите като неотменимо условие, за да получат територии и национално освобождение новите национални държави.

Всъщност двете империи влизат в ролята на национален потисник, включили към териториалните си придобивки и чуждо население, съчетано с въздействието на вътрешни и външни фактори, сред които стремежите на съответните народи към национално обособяване, самосъзнание и освобождение, а към вторите влизат европейските държави и Великите сили.

Едновременно протича и процесът на промяна на феодалния строй с капиталистически, в който основна движеща сила се оказва буржоазията, заинтересована от развитието на социално-икономическата и държавно-политическа система. Макар тази прослойка да се явява един от основните двигатели на национално-освободителните движения по-масовото селячество носи основната тежест на чуждия икономически и национално-политически гнет. За това и взима най-масово участие в тези борби, водено от надежда за по-справедлив социален порядък в собствена национална държава. Към това се стремят още занаятчиите и интелигенцията, като се оказват обединени от общи интереси няколко обществени

прослойки, което придава значителен и масов характер на тяхното движение. Когато със свои сили не постигат целите, те стават подвластни на интересите на външни фактори.

Насочени срещу Османската империя, освен народните сили се оказват Унгария, Австрия, Венеция и Папската държава, докато християнският свят става преден пост срещу османските домогвания към Европа.

С мирният договор от Кючук Кайнарджа през 1774 г. Русия получава правото да покровителства православните народи в Османската империя. От XIX в. националноосвободителните движения на Балканите придобиват по-организиран характер и заради активната роля, която тя започва да играе в региона¹. Интересите на Великите сили към Балканите, Близкия изток и Източното Средиземноморие ги поставя в центъра на международната политика и ги очертават като активни помощници за достигане на техните цели. Това обяснява защо всяко по-голямо въстание през XIX в. на балканските народи се съчетава с война.

Австрийската империя получава важна роля за възпиране на Турция към Европа. Едновременно става необходим съюзник за Русия, защото двете са заинтересовани от разпада на Османската империя. В този контекст влиза и освобождението на балканските народи.

В същото време стремежите към национална еманципация на различните народности в дуалистичната монархия са потискани от доминиращите австрийци и унгарци. Тези взаимоотношения поражда вътрешни конфликти. Като се прицелват към Египет и Близкия изток, Англия и Франция очертават интереси, които не съвпадат с държавите от първата група. Едновременно Франция, Прусия, Англия, Австрия отчитат опасно засилване на руското влияние на Балканите.

Противоречията се изострят през XIX в. Войните дават надежди на великите сили и на търсещите нова идентичност.

Парижкият мирен договор (1856 г.) потвърждава васалната зависимост на Влахия, Молдавия и Сърбия към Портата, заменили руския протекторат със Западните сили.

Дунав става международен речен път, а Черно море е открито за търговски кораби, което привлича интересите на великите сили към Балканите. Някои от тях вече са успели да усилят колониалните си придобивки и влияние в други региони.

Осезателно изоставаща, Турция все повече изпада в зависимост от западните държави, които усилват притока на инвестиции, като се облагодетелстват от ниски мита, изгодни концесии и евтини земи. Залязващата държава увеличава данъчните тежести върху населението, но вече подвластна на Западните сили се превръща в полуколония. Балканските въстания от 1875-1876 г. предизвикват допълнителна криза в международните отношения, докато нововъзникналите държави приемат ролята на освободители за неосвободените сънародници. Водещо значение придобиват националните идеи и доктрини, обосновавали териториални и политически претенции².

¹ Вж. Манчев, Кр., *Националният въпрос на Балканите*, София, изд. "Проф. Марин Дринов", 1999 г., ISBN 954-430-624-2

² Вж. Мегали идеята на Гърция, *Начертанията на Гараганин за Сърбия*

Усилването на вътрешните и регионални конфликти дават възможност на великите сили да се намесват, но вдъхналите свобода организират срещу това нови движения.

В Белград се създава сръбско-босненски комитет, който готви въстание. Дори около 60-те години на XIX в. се очертава Балкански съюз. Взаимните претенции обаче усилват противоречията.

Австрия е ощетена, закъсняла за колониални придобивки, тя се надява на разширяване за сметка на балкански владения, което обещава нови конфликти.

Сараевският атентат открива пътя на войната срещу Сърбия, но различните обвързаности довеждат до разрастване на локалния конфликт в световен. Подценяваните вътрешни конфликти добавят нова сила към предходните и довеждат до окончателния разпад на една монархия, очертала в мултикултурно отношение съвременния ЕС.

Целта на изложението е да бъдат открити прилики с днешната ситуация, с чиято помощ да избегнем и предотвратим нови катастрофични сценарии, като сравним съвременна Европа и някогашна Австро-Унгария от XVI до началото на XIX в.

В огромната по мащаби и влияние монархия, въпреки икономическия, политически и културен възход отражение дават латинският, германски, италиански, испански, френски и унгарски въпроси, оказват въздействие нововъзникващи национални идеи. Заради тях в европейските войни до XX век териториалните претенции са основни причини.

Пруският крал Фридрих II окупира земи на австрийската императрица Мария Терезия, Силезия, а Полша е поделена между Русия, Австрия и Прусия през 1772, 1793 и 1795.

Геополитическите представи се обуславят от отношението към пространствата.

Американският адмирал Маан (1840-1914) отделя внимание на борбата между Великобритания и Франция за доминация в Световния океан. Конфликти ражда колониалната експанзия на европейските държави. Към пространственият фактор в навечерието на Първата световна война се добавят идеологиите.

Социалният дарвинизъм съдейства за международното съперничество. Германия е притеснена от недостиг на територия и враждебно обкръжение. Руско-френският съюз от 1893/94 г. търси „жизнено пространство“. Битките за колониални придобивки очертават множество спорни територии. Португалските владения в Африка се делят между Великобритания и Германия. Разпадът на Османската империя привлича интереси към освободените територии. Обединителни тенденции пораждат пангерманизма, панславизма. В Европа се сблъскват коалиции.

Австро-Унгария е обединена единствено от принадлежност на всяка част към династията на Хабсбургите, докато Европа става общ театър на военни действия. Съставляващите имат собствени претенции и влизат в конфликт с общата идея.

Планът Шлифен се разработва в отговор на френско-руски съюз, възприеман като насочен срещу Германия. Тя решава да атакува Франция през Белгия и се насочва срещу Русия. Франция пък цели отнетите Елзас и Лотарингия. Великобритания се противопоставя на всяка държава, застрашаваща Белгия и връзката ѝ с европейския

континент, но според немецът Фриц Фишер страната му носи отговорност за Първата световна война.

Германия и кайзер Вилхелм II разполагат с геополитически план *Mitteleuropa*, в основата на който е идеята за формиране на обширно икономическо пространство в Централна Европа от Франция до Полша под германски флаг, което изолира Великобритания и Русия. Основните постановки са идентични с континенталната блокада, осъществена от Наполеон I през 1806-1811 г. Заради жизненоважните за собствената икономика стоки, Германия използва колониализма, който прикрива с грижа за правата и свободите. Така открива себе си като защитник на мюсюлманите по света³.

Международната общност не е в състояние да осигури трайни решения. Брест-Литовският мир, подписан с болшевишка Русия на 3 март 1918 г. открива пред Германия перспективи на Изток, които възбужда и Хитлер.

Австро-Унгарската империя представлява конгломерат от нации, обединени от Хабсбургите на династичен принцип. Като обявява война на Сърбия на 28 юли 1914 тя опитва да гарантира оцеляването си, нова актуалност, ресурси и *обща идея*.

Великобритания през XIX в. е най-голямата в икономическо и финансово отношение държава на планетата, която последователно защитава модерни принципи, но съзнава, че голямата опасност идва от Германия заради нейния индустриален, военен и военноморски потенциал. Слаба в демографски план, Франция бърза да развие своята индустрия и компенсира териториални и човешки загуби за сметка на Германия.

САЩ очертават от 2 декември 1823 г. своята геополитическа концепция с приемането на Доктрината Монро, чийто смисъл се свежда до тезата „Америка – за американците“. Американският континент очертава независимо пространство, в което европейските държави не може да се месят, докато американците запазват правото си да въвеждат ред на континента и посредничат в международни спорове. Влизайки от април 1917 г. във войната на страната на Антантата, те търсят компенсиране на човешките загуби с трансатлантически коридори и регулиране на световния ред⁴. Отказът на американския Сенат да ратифицира Версайския договор (28 юни 1919) връща Америка към политиката на изолационизъм.

Русия в навечерието на Първата световна война е отслабена от неуспешната революция от 1905 г., но за нея важни геополитически цели са да запази статута си на велика европейска държава; да оглави пан-славянското движение; контрол над Централна Азия и природните богатства на Сибир; свободен достъп до южните и западни морета и удовлетворяване на политико-религиозните амбиции да бъде Трети Рим, от там център на православието и славизма.

³ Стойчев, Т., *Ислям, ислямски фундаментализъм и тероризъм, изнесен на МКМ, хотел „Радисън“*, май 2016, под печат в сп. *Международни отношения, Идеята за използване на исляма като консолидиращ и мотивиращ фактор за намиране на съюзници Хитлер използва и при Втората световна война. През 1898 г. от гроба на Саладин в Палестина поема ангажимент той и страната му да бъдат защитници на 300-те млн. мюсюлмани по света.*

⁴ *Целите съответстват на 14 точки от предложението на президента Уилсън, с които се предвижда отказ от тайна дипломация, свобода на корабоплаването в открито море, премахване на икономическите прегради, свободно развитие на народите, създаване на Лига на нациите и т.н.*

След поражението в Първата световна война Германия, Австро-Унгария и Отоманската империя си поставят за цел да наложат мир, основан на „справедливи принципи”, правото на народите на самоопределение и територия. Всъщност на тази база бива разчленена Австро-Унгария, наричана „затвор за народите”, възстановена Полша, върнати на Франция Елзас и Лотарингия. Германия не може да бъде разделена, но мирните договори ограничават германците чрез демилитаризиране на левия бряг на Рейн и забрана за обединяване с Австрия.

Създадените Югославия и Чехословакия са нестабилни.

Излазът на Балтийско море за Полша отделя Източна Прусия от Германия и превръща Данциг в „свободен град”, което после пак Хитлер използва за поводите за Втората световна война.

Докато народите и техните държави възникват и изчезват по волята на историята, териториите им остават обект на много претенции. Особено характерни са те на Балканите и в Кавказ, където за решения се приемат преселвания на хора, насилие, икономически, политически и хуманитарни кризи, които дават основания за намеси⁵. Това се отразява върху собствения суверенитет.

В Австро-Унгария елитите не разполагат с капацитет, адекватен за решаване на задачи, които вътрешната обстановка и международни отношения поставят. Заел престола на 30 ноември 1916 г. Карл Франц Йозеф, император на Австро-Унгария възкликва: „*Ние се движим към катастрофа*”. Неговият предшественик, Франц Йосиф I, поучен от революционната 1848 г. е предпазлив заради военните загуби и води към успехи кралството, което се нарежда с Русия сред европейските многонационални държави.

Р. Музил смята, че отговорните за управлението на империята изоставят решенията. Г. Крейг вини австрийския елит, че лекомислено се отнася към сложни въпроси и няма капацитет да ги решава. Карл Краус обвинява кайзер Франц Йосиф заради безотговорния подход към *националния въпрос*, а Ото Шулмайстер кори Австрия, че не открива своята идентичност. Въпреки това австрийската и австро-унгарска история остават част от европейската, особено като посредничат за разпространяване на политически теории и институционални практики, продължени от съвременните общеевропейски история, традиция и култура.

На националния въпрос се спират Петер Ханак в „*Националния въпрос на австро-унгарската монархия 1900-1918 г.*”, Р. А. Кан в „*Националният проблем в Хабсбургската монархия*”, Т. Исламов в „*Политическата борба в Унгария в началото на ХХ в.*”, Е. Францел в „*Дунавското пространство в епохата на националните принципи 1789-1918 г.*” и др.

От момента на дуалистичното споразумение до разпадането на многонационалната монархия в нея се проявяват множество доктрини и схващания като *славизма, триализма, автономизма, федерализма* и др.. Руският историк П. Бицилли сочи Хабсбургската монархия като модел на многонационална държава, а според Клаус Глатер в нея съзряват различните нации.

⁵ Моро-Дефарж, Ф., *Геополитическите фактори в Първата световна война*, Сп. *Геополитика*, бр. 3, 2008 г., <http://geopoliticsss.hit.bg/3/Defarj.htm>

Не всички процеси и явления имат еднакво отражение. Оскар Яси сочи, че ако в едни държави създават единство, в тази монархия задълбочават международните противоречия. Повечето мнения се обединяват около мнението, че въпросната монархия се реализира като държавна формация на основата на общи или близки исторически, политически и икономически условия. Общата държава става ефективен защитник и гарант за малките нации от дунавското пространство. Германският кайзер Ото фон Бисмарк вижда в многонационалния съсед ресурс за германско влияние под егидата на австрийците. Вернер Огрис смята, че възникналото в това пространство правно единство и държавна идея въздействат и след многонационалната монархия⁶.

В „Борбата около австрийския идентитет” Фридрих Хеер представя множество факти, отразяващи националните противоречия в просветата, общинското управление, общото национално самосъзнание и особено неспособността за работа в държавата с младото поколение. За въоръжените сили отчита липсата на средства и влияние върху духа на войските.

Русия проявява естествен интерес от случващото се в Австрия.

В годините на управление на Екатерина II са положени основите на външнополитически теории, оказали дългосрочно влияние върху историческата ѝ съдба. През XIX-XX в. Панин използва проекта на Н.А. Корф за руско-датски алианс и развива идеята за “Северен акорд”- т.е. съюз между Русия, Прусия и Дания като “активни” страни, призвани да контролират Северна и Централна Европа, подчинявайки Полша и Швеция. Тези идеи предава на своя ученик, великият княз Павел Петрович с цел да принуди императрицата да предаде властта.

Борбата подтиква Русия към сближение с Австрия, която също се стреми към подялба на европейските владения на Отоманската порта. Съюз между двете държави е сключен през есента на 1781 г. със застъпничеството на Гр. Потемкин и А. А. Безбородко. Първият смята, че руската политика трябва да поддържа равновесие между немските държави, докато П.В. Завадовски и А.Р. Воронцов възприемат Австрия като постоянен съюзник.

През 1780 г., след срещата между Екатерина II и Йосиф II в Могилъв Безбородко предава на императрицата “Мемориал по делам политическим”, който предвижда разделение на Турция в съответствие с идеите на “Гръцкия проект”. Той включва пълно изгонване на турците от Европа, възстановяване на Гръцката империя с корона за внука на императрицата Константин Павлович, образуване на буферна Дакия, придобиване от Русия на острови от Архипелага на Адриатическо море. За Австрия се предвиждала цялата западна част на Балканския полуостров⁷.

⁶ Вж. Рангелов, Б., *Политическият национализъм на българското национално-освободително движение през Възраждането*, монография, 2006, Буквите, <https://bulgariansite.wordpress.com/%D1%83%D0%B2%D0%BE%D0%B4/>, В усилията си да предизвика европейска намеса по българския въпрос в началото на 1869 г. българската емиграция публикува на френски език и две брошури: “Турците в България” и “Българската нация пред конференцията в Париж.” В брошурата “Турците в България” с автор М.Балабанов се предлагат два варианта за “укротяване на духовете” в България – чрез предоставяне на политическа автономия (австро-унгарски модел) или чрез административна автономия.

⁷ Вж. Елисева, О. И., *Геополитическите проекти Г.А. Потемкина*, <http://militera.lib.ru>

Мнозина българи извличат поуки за българския интерес. Спиридон Н. Палаузов в книгите „Австрия след революцията от 1848 г.“, „Реформата и католическата реакция в Унгария“, „Унгария и съвременните ѝ отношения с Австрия“, „Политическо и етнографско състояние на народностите в Австрия“ добре очертава тогавашните руски и българските интереси⁸. Служител на Азиатския департамент на МВнР и историк, той обосновава правото на самостоятелност на българската църква. На 12 юли 1856 г. внася до Министъра на външните работи А. М. Горчаков докладна записка, а българите „молят за подаряване на права и възстановяване на независимостта от константинополската патриаршия...“. С. Палаузов подчертава, че Русия трябва да поддържа справедливите искания на българите в църковните спорове с фанариотите...“⁹.

По предложение на фелдмаршал Ив. Ф. Паскевич се предвижда *“въоръжаване на християнските племена в Турция и подготовката им за общо въстание”*¹⁰.

Русият план, утвърден от император Николай I предвижда настъпление на войските след като *„народното въстание се разпространи...“*.

В донесение от 15 април 1854 г. Н. Х. Палаузов и С. Н. Палаузов убеждават С. П. Шевирев от руския щаб, че на *„българските доброволци... няма да издържат ни турците, ни англо-французите“*. Одеското българско настоятелство *“благонадеждно и отговорно оръдие на правителството...”* осигурява връзка между Русия и българите, които събират разузнавателна информация¹¹. Важността на региона е оценена. Когато адмирал П. С. Нахимов разгромява на 4 декември турския черноморски флот, английският посланик оценява опасността за Европа.

Франция се ориентира към изграждане на европейска коалиция. През януари 1854 г. обединена френско-английска ескадра влиза в Черно море под предлог *„защита на турската независимост“*.

Русия търси нови решения във външната си политика и като не намира европейски съюзници, Николай I решава да прехвърли войски отвъд Дунав, които да бъдат подпомагани от масово въстание на християнското население. Изготвено е обръщение: *„... ние заявяваме нашето желание да възстановим действителната независимост на власи, молдовани, сърби, българи, бошняци и гърци, ... всяка от тези нации трябва да получи земята, където живее в течение на векове, че всеки народ трябва да се управлява от личност, избрана от своите съотечественици“* дадено на И. Ф. Паскевич и К. Неселрод.

В Австрия граф А. Орлов обещава на Франц-Йосиф общ протекторат над Сърбия, България, Молдова и Влашко.

От името Паскевич е написана прокламация към българите: *“По волята на нашият господар император, предвожданото от мен христолюбиво войнство*

⁸ Мишев, Р., *История на Австро-Унгария, 1867- 1918*, В. Търново, 2005, Изд. Абагар, с. 7- 14

⁹ Вж. Забунов, Ив. Денилович, *Болгары юга России и национальное болгарское возрождение в 50- 70-е гг. XIX вв.* изд. “Штиинца” Кишинев, МССР, 1981 г. АН МССР

¹⁰ В това са включени българите, сърбите и гърците, сред които се предвижда да бъдат разпространени прокламации за справедливия характер на войната, както да бъдат подпомогнати с оръжие, барут, продоволствие и пари.

¹¹ Забунов, Ив. Денилович, *Болгары юга России и национальное болгарское возрождение в 50- 70-е гг. XIX вв.* изд. “Штиинца” Кишинев, МССР, 1981 г. АН МССР, с. 17- 21

настъпи в обитаваните от вас краища не като враг и завоевател, ... с кръста в ръка... за благородните цели, които преследва. Целта на моя всемилостив господар е защита на християнската църква и вашите поругани човешки права... Дошло е време да съединим общите си усилия и да се борим за вашето освобождение. Нека бог ни помага!". Командващият предлага на Горчаков да бъдат разпалени религиозните чувства на османлиите, а когато те прелеят в насилие, то да предизвика ответна реакция на християнските европейски държави. На турците препоръчва да внушават, че съюз с Англия и Франция е невъзможен, защото са противници на исляма¹².

Русия губи войната, а в мирният договор от Париж България липсва. Руският военен флот е унищожен. Османската империя запазва целостта си. Проливите стават достъпни за търговски кораби на всички нации. Влашко, Молдова и Сърбия получават административна автономия. Но нерешените конфликти продължават да тласкат национално-освободителните борби.

Като съзнава руската слабост А. М. Горчаков пише: "Расовите и религиозните симпатии обединяващи ни с християните на Изток се явяват... морална сила. Ние сме длъжни да ги имаме предвид в нашите планове... без да жертваме нашите позитивни интереси".

В нерешения Източен въпрос проличават неудържими тенденции на разпад на Османската империя, което за Русия е от първостепенно значение. Целите на освободителните движения се синхронизират с нейните интереси на Балканите, Проливите, Близкия и Средния изток. Нарастващата слабост на руската империя и изпадане в международна изолация подтикват балканските християнски народи към западноевропейските страни. Последните използват католико-протестантските мисионери, полските емигранти и някои видни представители на българската интелигенция. Шансът за Русия остава да усилва руското културно проникване, като използва вярата, езика и географското положение и така да притъпи западноевропейската експанзия.

В този контекст нестабилността на Османската империя с нейните вътрешни противоречия за сметка на национално-освободителните борби на поробените народи са оценени като възможност. След Кримската война А. М. Горчаков пише: "Ние се ...стремяхме да подбудим (християнското население на Турция) към това, ... упорито и търпеливо да обединяват и развиват своите сили, ... като... сме убедени впостепенният упадък на ислямизма и... преобладаване на християнските народи"¹³.

Отчита се и влиянието на европейските държави. Австрия предпазливо предприема външнополитически инициативи спрямо балканските държави заради руската политика в региона, изразени в добронамереност и цивилизаторска мисия, като защитава християнското население от мюсюлманите. От 1866 до 1914 г. Австро-Унгария не участва във военни конфликти.

¹² Дойнов, Ст., *Българите и руско-турските войни 1774-1856 г.*, изд. "НП" София, 1987 г., стр. 204-208; За това работят Костаки Попович, съратниците на Раковски от "Тайното общество" Апостол Конкович, Димитър Попович, Георги Йошев. Н. Палаузов настоява за учредяване на „българска канцелария“ при Главната квартира на руската армия.

¹³ Пак там, с. 218-225

Проблемите на империята започват след поемане на курс към анексия на Босна и Херцеговина, което очертава Сърбия, Италия и Черна гора като непримирими врагове.

Нестихващите междунационални противоречия обуславят фаталния край¹⁴.

Българското освободително движение и организацията в Букурещ около Ив.Касабов и читалище “Братска любов” изпращат делегация при ръководителите на италианското и руското революционно движение. Дж.Мацини, А.И.Херцен и Мих. Бакунин¹⁵. Българското освободително движение е оценено като борба, която „заслужава насърчаване от... всички ратници за човешка свобода”. През лятото на 1869 г. Бакунин обещава на българите благоразположението на Франция, а Мацини съветва да се буди народът за революционно действие чрез агитация с печата, себеуважение; масови срещи-събори по различни предлози; създаване на дружества за разпространение на знания и поддържане на дружески отношения със съседите.

В. Левски разнася прокламация от Привременното правителство с призови за отмъщение, избавление от „срамното робство”, възстановяване на българската държавност на основата на свобода и равноправие. Моделът на държавност допълва политическата стратегия на революционното движение на българския народ¹⁶.

Френската революция в края на XVIII в. отключва в Австро-Унгария държавно-политическа криза, а военните загуби усилват ескалацията на политическото и социално недоволство, чиято степен е достатъчно висока да предизвика разпад на държавата, но липсва политическа зрялост. Енергията срещу виенския държавен абсолютизъм се разпилява заради революцията в Брабант, войната с Османската империя, отношенията с Прусия и вълнения в Унгария¹⁷.

През 1843 г. Метерних полага усилия да възпре влиянието на европейското Просвещение и изтъква и опасността от националните движения.

На 11 март 1848 г. в Прага гражданите настояват за политически права, отмяна на феодалната повинност, равно използване на немския и чешки езици, създаване на единен законодателен сейм за Чехия, Моравия и Австрийска Силезия. На 13 март избухва революция във Виена и се иска оставката на Метерних, който бяга в Англия.

Цензурата е отменена. В правителството влизат либерално настроени личности. В Пеща унгарският поет Шандор Петьофи организира масова демонстрация. Под натиск са освободени политическите затворници, пада цензурата, премахва се ангарията и реформира съдебната система.

В Пресбург (Пожон) Унгарският сейм гласува военна и икономическа самостоятелност на Унгарското кралство, сменя данъчните облекчения за дворянството, отменя крепостничеството и ангарията. На 18 март 1848 г. революция избухва в Милано, след което Ломбардо- Венецианската област се отделя от империята. В Чехия се създава Национален комитет, който формира чешки искания към Хабсбургите.

¹⁴ Мишев, Р., *История на Австро-Унгария, 1867- 1918*, В. Търново, 2005, Изд. Абагар, с. 15- 16

¹⁵ В нея влизат Райчо Гръблев и Теофан Райнов, а в Лондон се присъединява и Марко Балабанов.

¹⁶ Вж. Рангелов, Б., *Политическият национализъм на българското национално-освободително движение през Възраждането*, монография, 2006, Буквите,

<https://bulgariansite.wordpress.com/%D1%83%D0%B2%D0%BE%D0%B4/>

¹⁷ Мишев, Р., *История на Австро-Унгария, 1867- 1918*, В. Търново, 2005, Изд. Абагар, с. 39- 40

На 25 март е свикан Хърватски събор в Загреб, който издига свои искания. През юни Фердинанд I се съгласява със създаването на Хърватско-словенско-далматинско кралство под егидата на Империята.

През май 1848 г. в Карловац се свиква сръбската скупщина, като вълнения избухват в Западна Украйна, Словакия и Галиция. Императорът изпраща емисари, които да възбудят международни конфликти, насъсквайки хървати, румънци и сърби срещу Унгария. Когато граф Батиани подава оставка, начело на унгарското правителство застава Лайош Кошут. Народът масово се записва в армията. Бавените реформи и обещания поддържат напрежение.

Въпреки приемането на Закон за равнопоставяне на националностите от 28 юли 1849 г. силният вече унгарски национализъм не държи сметка за интересите на други.

В този момент австрийският император иска помощ от руският си колега Николай I според договореностите на Свещения съюз. Двеста хиляди руски войници под командването на фелдмаршал Паскевич принуждават унгарската армия на 13 август 1849 г. да капитулира при Вилагош. Унгарското правителство напуска страната и започват масови репресии¹⁸.

След като Виенският конгрес от 1814-1815 г. запазва разпокъсаността на германските княжества, Австрия продължава да излъчва техният председател, което ангажира Хабсбургите с немския въпрос.

В германската конфедерация съществуват съсловни конституции. Немският национализъм цели постигане на национално единство и независимост, но за Австрия това би означавало загуба на позиции и разпад.

Унгарците са заинтересовани немският въпрос да не се решава. Идеите на Фридрих Лист очертават общ митнически съюз и той с Карл Небенаус готви политическо единство на Германия. Немците изострят национализма си. Феликс Шварценберг и Брук лансират идеята за свързване на различните лендери в единна средноевропейска държава, наследство на Хабсбургите. Великогерманската идея цели обединение на германските държави с Австрия начело. Малогерманският съюз предвижда начело да е Прусия.

Трети вариант предвижда три центъра на германизма - Австрия, Прусия и всички немски земи, обединени във федерация или конфедерация.

На 18 май 1848 г. във Франкфурт е свикано Национално събрание, популярно под името Франкфуртски парламент. На 27 март 1849 г. той приема имперската конституция и провъзгласява Фридрих Вилхелм IV за император на германците, който заради съпротивата на Австрия, Бавария, ХанOVER и Саксония се отказва от короната, което слага край на опита за германски съюз под егидата на Прусия.

Немският въпрос се отлага. В Берлин пруският крал свиква съвещание с представители от Прусия, Австрия, Бавария, Саксония и ХанOVER. Кралете от Прусия, Саксония и ХанOVER подписват уния, към която се присъединяват 28 по-малки държавици, но след март 1850 г. под въздействието на Австрия повечето се оттеглят от проекта.

¹⁸ Пак там, с. 50-53

Ерфуртският съюз реализира „Малка Германия”, която избира свой Парламент с ограничени правомощия, но армията остава под командване на Прусия. Ранният Бисмарк предлага връщане към проекта Метерних с уговорка Австрия и Прусия да контролират Германия.

И тук битката между Виена и Берлин остава. Като се разправят с въстанията в Италия и Унгария, Хабсбургите се изправят пред още един вътрешен конфликт, между пруси и австрийци. Русия взема страната на Австрия и през април 1850 г. руският император диктува съответно решение.

След капитулацията на Прусия се утвърждава дореволюционното статукво. След революциите от 1848-1849 г. в Австрийската империя се възстановява абсолютизма, но вече личат нови социални и икономически реалности. До 1859 г. в империята се установява централизиран режим. От 1855 г. католическата религия става държавна.

Макар в някои сфери да се прокрадват реформи, неуспешните войни с Франция и Пиемонтското кралство от 1859 г. нанасят пореден удар върху монархията. Засилва се и италианското национално-освободително движение¹⁹. Сегашните раздвижвания уподобяват исторически отдалечени събития.

Според Международната организация по миграцията от началото до 3 май 2016 г. в Европа пристигат 189 378 мигранти (бежанци) повечето влезли през Гърция (155 090) и Италия (28 563). Спадат потоците от хора след 4 април, когато влиза в сила споразумението между ЕС и Турция²⁰.

В съвременните условия католицизмът играе все по-съществена роля в Европа. Папа Франциск призова да бъдат разрушени стените срещу мигрантите и въведе социална икономика, припомняйки Втората Световна война, когато радикално променените модели са довели до войната. Той очерта Европа, в която няма да е престъпление да си мигрант и извика нейния хуманизъм, в чиито основи са уважение към човешките права, демокрацията и свободата²¹.

Винаги наслагането на конфликти подпомага прогнозиране на опасна тяхна ескалация. В тази обстановка отговорностите на съвременния ЕС и включените в него държави, уподобяват в голяма степен Австро-Унгария, в чиито модел и грешки следва да се търсят решения.

Бившият кмет на Лондон Борис Джонсън смята, че Европейският съюз си поставя цели като тези на Наполеон и Хитлер за обединяване на Европа под единна власт, което определя като гибелно²². „Стратфор” прогнозира, че в следващите десет години ЕС ще се изправи пред проблемите на своето съществуване, заради липсата на единен политически курс.

Германия се издигна над останалите национални държави с най-голямо икономическо и политическо влияние, но става все по-зависима от пазара, поддържане на икономическия растеж, трудовата заетост и социална стабилност.

¹⁹ Пак там, 55-61

²⁰ 189 378 мигранти и бежанци пристигнали в Европа от началото на годината, <https://news.bg/int-politics/189-378-migranti-i-bezhantsi-pristignali-v-evropa-ot-nachaloto-na-godinata.html>, 06.05.2016

²¹ Папата призова Европа да разруши стените и да построи мостове, <https://news.bg/int-politics/papata-prizova-evropa-da-razrushhi-stenite-i-da-postroi-mostove.html>, 06.05.2016

²² Бившият кмет на Лондон вижда ЕС по стъпките на Хитлер и Наполеон, <https://news.bg/int-politics/bivshiyat-kmet-na-london-vizhda-es-po-stapkite-na-hitler-i-napoleon.html>, 15.05.2016

В Полша влияние оказват националните интереси на отделни страни, докато съюз между Варшава и Румъния, подкрепен от САЩ би застрашил руските граници.

Структурите на ЕС са зависими и от еврото. Между Средиземноморска Европа, Германия и Австрия се открояват различни поведенчески модели и потребности. Национализмът нараства. Великобритания и Скандинавският полуостров очертават четвърта евро-група.

Увеличава се евроскептицизма и губят легитимност основни политически сили, което освобождава място за популярност на сепаратистки партии, фрагментация и национализъм. В това състояние дори да оцелее ЕС сега, бъдещите икономически, политически и военни отношения ще бъдат определяни от двустранни или ограничени многостранни отношения, което ще намалява неговата монолитност. Поддържането на членство няма да продължи да е така мотивиращо, а това ще възроди идеите за национална държава, независимост, отделяне или дори доведе до разпадане на страни.

Икономическото и политическо напрежение може да влоши капиталовите и трудовите пазари, наложи нови отношения, отказ от протекционистки политики, търговски ограничения и др.. На глобално ниво европейският стокообмен ще се изправи пред по-голяма конкуренция и нестабилност.

Ако Германия бъде изправена пред икономически упадък, който ще доведе вътрешна обществена и политическа криза.

Полша е с най-впечатляващ икономически растеж, но населението ѝ най-вероятно ще намалее. Страната ще се стреми да диверсифицира търговските си отношения и превърне в основна стратегическа сила с потенциал в антируска коалиция с Румъния. С отслабването на Москва този съюз ще набира значимост за страни като Беларус и Украйна. Ще се очертае кръг от държави, които ще имат значение в стратегическото партньорство със САЩ²³.

В противовес ще се развиват отношения, основани на историческа, културна и духовна общност между Русия и нови страни-членки на ЕС и НАТО, за което съществува подкрепа в обществото. Доколкото този фрагмент е извън властта, ще се очертаят вътрешни конфликти, подсилвани от развитието на търговско-икономическо, стратегическо, енергийно и друго сътрудничество.

Те ще пораждат експанзия на НАТО, съчетана с опити с налагане подчинена роля на ЕС, разбиване на европейското единство и привличане на местни елити.

Във военната област опасностите вероятно ще нарастват заради опасната политика на изолация на Русия, съчетано с укрепване и разширяване присъствието на НАТО и САЩ до нейните граници. Отговор може да бъде търсен в установяване на демократична и справедлива международна система и разширяване на международното партньорство във всички посоки, особено усилване на авторитета и ефективността за прилагане на невоенни и политически мерки, особено противодействие на международния тероризъм, организираната и трансгранична престъпност, корупцията и др..

²³ Европа се раздробява на четири нива, идва времето на националните държави, http://novinar.bg/news/evropa-se-razdrobiava-na-chetiri-niva-idva-vremeto-na-nacionalnite-darzhavi_NT14MDszMw==.html, 09.02.2016

Мигрантската криза ще остане едно от най-сериозните предизвикателства пред сигурността през XXI век, а от ефективността и успеха в нейното решаване ще зависи оцеляването на съществуващите субекти и съюзи. От ефективността ще зависят социално-политически, икономически и духовни стабилизиращи елементи²⁴. Възможен е и катастрофален сценарий.

Основателят на аналитичната компания "Стратфор" Джордж Фридман предупреждава, че всяко столетие избухва „системна война”, прогнозирайки вероятен театър на нова в Източна Европа и Близкия изток. Припомняйки причините за двете досегашни световни войни, той изтъква нестабилността на световната система за сигурност, позволила бойни действия да подменят конвенционалната външна политика, въпреки, че след Втората световна война всички строиха своите политически системи с идея бъдеща война да бъде предотвратена.

Фридман съзира зависимости от някои баланси, че докато Германия, Китай и Русия са в упадък, за тяхното място ще претендират други, което ще води до системни войни, докато обратна тенденция вижда във възхода на Япония, Турция и Полша²⁵.

Така и в навечерието на Първата световна война на световната арена се появяват млади и силни държави в лицето на Германия, САЩ, Япония, докато международните противоречия се изострят заради новото преразпределение на света. Така се очертават междудържавни конфликти по осите Англия-Германия; Италия-Франция; Русия-Германия и Русия-Япония. Задава се война между Франция и Германия, на която Англия и Русия ясно се противопоставят, давайки знаци, че няма да допуснат нов разгром за Франция и прекалено усилване на Германия. В търсене на съюзници Германия се ориентира естествено към Австро-Унгария, докато претенциите на последната изострят нейните отношения с Русия. С нови договори се очертава блок между Германия, Австро-Унгария и Италия, който Троен съюз прави крачка към войната.

През 1893 г. френско-руският договор очертава втори блок в Европа.

Англия внимателно преценява на чия страна да застане, докато англо-френското съперничество се засилва заради несъвместими претенции в Египет, Африка, Судан, Океания, Югоизточна Азия, Турция и Далечния изток.

Германия е заподозряна в стремеж да подрови нейното могъщество в колониите.

Отношенията между французи, руснаци и англичани се смекчават за сметка на общите интереси. Колониалните владения са поделени и поставени в тежка икономическа зависимост от САЩ и европейските сили. Започват локални стълкновения. Заради Куба и Филипините започва американско-испанска война през 1898 г.

Англия тръгва срещу бурите на юг в Африка през 1899 г.

През 1904 г. се сблъскват Япония и Русия.

²⁴ САЩ взимат решенията в НАТО, Европа "просто козирува", убеден Лавров, <https://news.bg/world/sasht-vzimat-resheniyata-v-nato-evropa-prosto-koziruva-ubeden-lavrov.html>, 26.01.2016

²⁵ Джордж, Фр., Шефът на "Стратфор": Гответе се за война в Източна Европа и Близкия Изток, <https://www.24chasa.bg/Article/5351436>, 09.03.2016

Възприемайки Германия като опасен противник, Англия бърза за съюзи с Франция (1904) и Русия (1907), с което се създава Антантата. В големия конфликт тя става противник на Тройния съюз.

През 1906 г. за малко не се стига до война между Германия и Франция заради Мароко. През 1908 г. Австро-Унгария анексира Босна и Херцеговина, което изостря отношенията между нея и Русия.

През 1911 г. Италия отнема от Турция Киренайка и Триполитания в Северна Африка, което открива военен конфликт между тези две държави.

На Балканите през 1912 и 1913 г. избухват две войни. Зад балканските играчи си личат интересите на великите сили.

Германия и Австрия гледат на Турция като на евентуален съюзник, докато Антантата поддържа балканските народи срещу Турция. Двата военни блока трескаво се въоръжават, докато военните им бюджети нарастват.

В тези условия през 1914 г. започва нова война, причините за която са изостряне на международните противоречия, подемот на работническите и национално-освободителни движения.

С успешното нападение срещу престолонаследника на Австрия Франц-Фердинанд в Сараево, извършено на 28 юни 1914 г. ситуацията се развива главоломно. Като издига неизпълними искания към Сърбия, Австро-Унгария ескалира сблъсъка.

На 29 август Русия започва мобилизация. На 1 август Германия ѝ обявява война, посяга на Белгия и на 3 август тръгва срещу Франция. Последната приема предизвикателството на 4 срещу 5 август. В конфликта всеки има своите интереси. Германия иска да наложи световно господство. Австро-Унгария да завладее напълно балканските славяни. Турция претендира за старите си земи. Англия се стреми към овладяване на Месопотамия и Палестина заради нефтените източници, а Франция цели да си върне Елзас и Лотарингия и да овладее Саарския въглищен басейн, левия бряг на Рейн и германските колонии в Африка. Русия се нуждае от нови пазари, като за целта иска контрол върху Пролитите и излаз в Средиземно море. Като обещава придобивки на Балканите, Антантата привлича на своя страна Румъния и Гърция.

Само Белгия и Сърбия имат действително национални интереси и се стремят към независимост.

В подкрепа на Франция две руски армии влизат в Източна Прусия.

През 1914 г. Турция влиза във войната на страната на Германия, което отвлича руските и английски сили и отслабва техния натиск по Западния и Източен фронт. През май 1915 г. обаче обединените австро-германски сили изтикват руснаците от завоювани позиции в Галиция, Буковина, Полша и Литва.

Подведена от успехите на германците, през есента на 1915 г. България се включва в Тройния съюз, като новият съюзник бързо се разправя със сръбската армия.

Но войната на два фронта продължава. В началото на 1916 г. започва голямо сражение при Вердюн, в което Германия губи 600 хил. войници, а Франция 358 хил. Следват нови удари на англичаните срещу австро-германските войски и морска блокада на Германия. През юни 1916 г. руските войски настъпват като успяват да освободят Галиция, част от Буковина, Галиция и достигат Карпатите, но успехът не получава развитие. Румъния е окупирана от германците. Настъпилата зима превръща

войната в позиционна. Продължила дълго, тя усилва експлоатацията, увеличава продоволствения недостиг, работния ден, докато много от извоюваните облаги на работниците са отменени. В същото време буржоазията и крупните земевладелци се обогатяват заедно с управляващите класи. Приеманите мерки прехвърлят тежестите върху обикновените хора. Монополите усилват влиянието си в политиката заради завоеванията. Законодателният натиск принуждава работниците в Ирландия да се вдигнат през април 1916 г.. По същото време стачки започват и в Германия.

Повсеместно нараства влиянието на левите политически сили. С нарастване на революционното движение във воюващите страни в Русия се извършва Февруарската революция.

Без да влиза във войната до 1917 г., САЩ печели от търговията. Само от промишлената продукция приходите се увеличават пет пъти. Монополистите вдигат печалбите си с 500 %. Налага се зависимост на европейските държави от САЩ, които успяват да изтикат и европейските конкуренти от Латинска Америка. Управляващите класи започват да мислят за налагане на световно господство. В този момент се осъзнава, че излизане на Русия от войната крие опасност от победа на Германия, което заради направени инвестиции САЩ не могат да позволят. Така през април те също обявяват война на Германия.

В Русия следва Октомврийската революция, довела до взимане на властта от болшевиките и сваляне на буржоазията. Очертава се ускорен завършек на войната.

Едновременно на Балканите, в Азия и Африка се усилва национално-освободителната борба. Очертава се криза в колониалната система. Сериозно и повсеместно се подкопават позициите на управляващите.

За да осигури доставки, Германия предприема окупация на Украйна, но губи много жива сила. Освен това прехвърля 500 хил. войници за потушаване недоволството на украинците. В същото време силите на Антантата нарастват. Включването на САЩ във войната позволява на французите ново настъпление. През август силите на Антантата пробиват немския фронт.

На 29 септември 1918 г. разгромена България е принудена да подпише примирие. Месец по-късно капитулира Турция. Австро-Унгарската монархия се разпада на късчета под натиска на избухналите въстания на чехи, сърби, хървати, словенци и галичани. Възникват нови самостоятелни държави като Чехословакия, Унгария, Югославия. Австро-Унгарското командване подписва капитулация на 3 ноември 1918 г..

Останала сама Германия е принудена да иска примирие. За да съхранят остатъците от нейната армия, която ще им трябва срещу вече съветска Русия, доскорошните нейни противници допускат на 11 ноември 1918 г. в парка Компьен край Париж да бъде подписан мир.

В тази война взимат участие повече от 30 държави. Десет милиона загиват на фронта и още 20 други са ранени и осакатени. Над 200 млрд. долара са изразходвани само за армейски нужди. Разрушенията в населените места и инфраструктурата са огромни. На фона на небивалото тежко положение на ниските слоеве неимоверно

нарастват приходите за световната буржоазия²⁶. Изводите се налагат сами днес. Числото на конфликтите нараства непрекъснато. Очертават се междублокови интереси. Районите на конфликтите очертават същата карта. Смятани за разрешени конфликти лесно се размразяват с нова мощ. Нова сила набират великодържавни претенции. Международните институции за регулиране не предлагат решения. А опасностите от един военен конфликт в ХХІ в. по разрушителни потенциали крият опасност за целия свят, този път умножени от мощта на съвременните оръжия.

Съдбата на съвременна Европа може да повтори тази на Австро-Унгария.

Използвана литература:

1. 189 378 мигранти и бежанци пристигнали в Европа от началото на годината, <https://news.bg/int-politics/189-378-migranti-i-bezhantsi-pristignali-v-evropa-ot-nachaloto-na-godinata.html>, 06.05.2016
2. Бившият кмет на Лондон вижда ЕС по стъпките на Хитлер и Наполеон, <https://news.bg/int-politics/bivshiyat-kmet-na-london-vizhda-es-po-stapkite-na-hitler-i-napoleon.html>, 15.05.2016
3. Джордж, Фр., Шефът на "Стратфор": Гответе се за война в Източна Европа и Близкия изток, <https://www.24chasa.bg/Article/5351436>, 09.03.2016
4. Дойнов, Ст., *Българите и руско-турските войни 1774-1856 г.*, изд. "НП" София, 1987 г.
5. Европа се раздробява на четири нива, идва времето на националните държави, http://novinar.bg/news/evropa-se-razdrobiava-na-chetiri-niva-idva-vremeto-na-natsionalnite-darzhavi_NTI4MDszMw=.html, 09.02.2016
6. Елисеева, О. И, *Геополитические проекты Г.А. Потемкина*, <http://militera.lib.ru>
7. Забунов, Ив. Денилович, *Болгары юга России и национальное болгарское возрождение в 50-70-е гг. XIX вв.* изд. "Штиинца" Кишинев, МССР, 1981 г. АН МССР
8. Манчев, Кр., *Националният въпрос на Балканите*, София, изд. "Проф. Марин Дринов", 1999 г., ISBN 954-430-624-2
9. Мишев, Р., *История на Австро-Унгария, 1867-1918*, В. Търново, 2005, Изд. Абагар
10. Моро-Дефарж, Ф., *Геополитическите фактори в Първата световна война*, Сп. Геополитика, бр. 3, 2008 г., <http://geopoliticsss.hit.bg/3/Defarj.htm>
11. Папата призова Европа да разруши стените и да построи мостове, <https://news.bg/int-politics/papata-prizova-evropa-da-razrushhi-stenite-i-da-postroi-mostove.html>, 06.05.2016
12. Поповой, Е.Н., К. Н. Татариновой, *Новая и новейшая история*, 1978, М. ,В. школа.
13. Рангелов, Б., *Политическият национализъм на българското национално-освободително движение през Възраждането*, монография, 2006, Буквите, <https://bulgariansite.wordpress.com/%D1%83%D0%B2%D0%BE%D0%B4/>
14. САЩ взимат решенията в НАТО, Европа "просто козирува", убеден Лавров, <https://news.bg/world/sasht-vzimat-resheniyata-v-nato-evropa-prosto-koziruva-ubeden-lavrov.html>, 26.01.2016
15. Стойчев, Т., *Ислям, ислямски фундаментализъм и тероризъм*, изнесен на МКМ, хотел „Радисън“, май 2016, под печат в сп. *Международни отношения*.

²⁶ Вж. Поповой, Е.Н., К. Н. Татариновой, *Новая и новейшая история*, 1978, М. ,В. школа.